

Tihomila TEŽAK-GREGL

Kornelija Minichreiter, Starčevačka kultura u sjevernoj Hrvatskoj,
Arheološki zavod Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Disertacije
i monografije 1, Zagreb 1992, 81 stranica, 26 slika u tekstu, 21 tabla,
Summary.

Recenzija
Compte rendue
Primljeno: 1992.07.11.
Reçu:

Tihomila Težak-Gregl
HR-41000 Zagreb, Hrvatska,
Arheološki zavod
Filozofskog fakulteta,
Salajeva 3

Davne 1968. g. Arheološki je zavod Filozofskog fakulteta zamislio i pokrenuo seriju monografija posvećenih važnijim problemima i kulturnim pojavama u domaćoj arheološkoj znanosti. Prvo u nizu bilo je sintezno predstavljanje sopotsko-lendelske kulture Stojana Dimitrijevića. Nažalost i posljednje. Proširenom i prerađenom doktorskom disertacijom Kornelije Minichreiter o starčevačkoj kulturi u sjevernoj Hrvatskoj Arheološki zavod obnavlja ideju o predočavanju rezultata rada u okvirima znanstveno-istraživačkih projekata čiji su nosioci članovi i suradnici Zavoda.

Posljednji sveobuhvatni prikaz starčevačke kulture na tlu Hrvatske izišao je 1979. g. u sklopu "Praistorije jugoslavenskih zemalja", a uključivao je rezultate istraživanja do 1978. g. Otada je međutim otkriven značajan broj novih lokaliteta starčevačke kulture, čak i u onim krajevima gdje prije nije bila uočena. Stoga se neminovno ukazala potreba za ponovnim vrednovanjem ove neolitičke kulture. Toga se zadatka poduhvatila Kornelija Minichreiter koja je i vodila većinu istraživanja u Slavoniji posljednjih petnaestak godina.

Tako sada imamo pred sobom jednu pravu monografsku objavu svega onoga što se do danas spoznalo o starčevačkoj kulturi u Hrvatskoj. Autorica je naime u svoju knjigu uvrstila sve poznate lokalitete, i one objavljene i one neobjavljene, da bi dala cjelovitu sliku starčevačke kulture.

Nakon pregleda dosadašnjih istraživanja starčevačke kulture, donosi dopunjenu kartu rasprostranjenosti. Novost je uključivanje Podravine kao područja u koje je prodrila starčevačka kultura. Slijedi kratak pregled najčešće primjenjivanih kronoloških podjela starčevačke kulture s njihovim osnovnim kriterijima. Ono što je najveća vrijednost knjige jeste opširan katalog svih 19 lokaliteta starčevačke kulture u sjevernoj Hrvatskoj od onih u najistočnijim krajevima poput Kneževih vinograda, Erduta, Vučedola i Lipovca do najzapadnijeg u Ždralovima kod Bjelovara. Za svaki je lokalitet dat njegov položaj, povijest istraživanja, izgled naselja i objekata (ukoliko takve spoznaje postoje) te osnovna obilježja materijalne ostavštine, uglavnom keramičke, i na kraju položaj u različitim kronološkim sustavima.

Posebno je značajno prvo cjelovito predstavljanje dvaju izuzetnih nalazišta. To su Zadubravlje-Dužine kod Slavonskog Broda i Pepelane-Lug kod Virovitice. Zahvaljujući većim istraženim površinama ovi su lokaliteti omogućili sadržajnije i potpunije spoznaje o izgledu starčevačkih naselja, o objektima unutar njih, njihovom međusobnom odnosu i opremljenosti, te o nekim specifičnim, uvjetno rečeno, sakralnim prostorima. Osim toga u keramičkoj ostavštini pokazale su se stanovite regionalne osebnosti, posebno u slučaju Pepelana. Uz ova dva lokaliteta ističem i činjenicu da su konačno na jednom mjestu objedinjeni i svi vinkovački lokaliteti starčevačke kulture.

U poglavlju o naseljima starčevačke kulture sažete su osnovne topografske značajke starčevačkih naselja, njihov izgled i odnos objekata u njima. Autorica posebno podvlači činjenicu da u svim sjevernohrvatskim starčevačkim naseljima nema ostataka nadzemne arhitekture, već su otkriveni isključivo ukopani i poluukopani jamski objekti što bi moglo biti posljedica jake mezolitičke tradicije u tim krajevima, ali i udaljenosti od ishodišta same kulture. Poglavlje o grobovima i pokapanju ostalo je samo na razini šture obavijesti jer dosada je poznato samo 7 grobova iz Vinkovaca. No baš zbog slabog poznavanja tog aspekta starčevačke kulture valjalo je spomenutim grobovima posvetiti više pažnje.

Analiza pokretnog arheološkog materijala gotovo se u potpunosti temelji na keramičkim ostacima. Obradeni su po razvojnim stupnjevima i tu se autorica uglavnom držala periodizacije S. Dimitrijevića, ali je uvela jedan novi stupanj koji je nazvala linearom C slijedeći logiku Dimitrijevićeva sustava. Autorica je naime u keramičkom materijalu naselja Pepelane-Lug uočila neke osebnosti. Bogata zastupljenost kaneliranog barbotina i dekorativnog barbotina pri ukrašavanju grubog posuđa, blago naznačeni bikonitet u oblikovanju posuda, pojava spiralnih motiva na slikanoj keramici (doduše vrlo rijetka) upućivali bi na spiraloid A stupanj po Dimitrijeviću. Međutim na slikanoj keramici prevladavaju strogo pravocrtni motivi nad spiralnim. Autorica to smatra regionalnim

obilježjem i zaključuje da je linear C stupanj karakterističan samo za zapadnu Slavoniju, a kronološki odgovara spiraloid A stupnju u istočnoj Slavoniji i Baranji.

To je vrlo vjerojatno pretpostavka s obzirom da je slično dugotrajno zadržavanje izrazito pravocrtnog stila već otprije poznato u središnjoj Bosni (Obre I). Iz periodizacije S. Dimitrijevića K. Minichreiter izostavila je finalni stupanj tipa Ždralovi. Nalaze iz Ždralova svrstala je uvjetno u spiraloid B stupanj, smatrajući da nema argumenata za izdvajanje jednog degenerativnog finalnog stupnja. Spomenuti se nalaz sastoji od nekoliko ulomaka isključivo grube i monokromne keramike, ali kako potječe iz jedne prilično male jame činjenica da nema slikane keramike može biti samo puka slučajnost. Blizina velikog nalazišta u Pepelanama gdje je slikana keramika dobro zastupljena, a gruba vrlo slična onoj iz Ždralova govorila bi tome u prilog.

Od ostalih keramičkih proizvoda navodi se nekoliko primjeraka žrtvenika i idola o kojima se zbog njihove atipičnosti nije ni moglo nešto više reći. Iako autorica navodi da su kameni proizvodi bili brojni, osobito u naseljima u Zadubravlju i Pepelanama, nije im posvetila veću pozornost što je šteta jer su i ti predmeti itekako važan segment svakodnevnog života neolitičkih ljudi. Njihova analiza može pridonijeti boljem sagledavanju gospodarstva dotične kulture. Poglavlje "Gospodarstvo, društvo i religija" vrlo je sumarno i u obliku jedne opće informacije, no to je posljedica nedostatka sveobuhvatnih sustavnih istraživanja, ali i općenito slabog poznavanja gospodarskih i društvenih odnosa ranoneolitičkih kultura Srednje i Jugoistočne Evrope.

Zaključno poglavlje definira prostor starčevačke kulture u sjevernoj Hrvatskoj, ali i vrijeme njezinog širenja u to područje koje je prema autoričnim spoznajama već vrlo intenzivno, ako ne baš u pretklasičnoj, a ono svakako u ranoklasičnoj fazi. Starčevačka kultura nije dakle više pojava koja je u prostore sjeverne Hrvatske stigla tek pod kraj svoje egzistencije.

Knjiga je ilustrirana brojnim keramičkim nalazima, tipološkim tabelama keramike, ali i terenskim snimkama. Posebno je zanimljiv pokušaj rekonstrukcije izgleda naselja u Zadubravlju s brojnim detaljima koji su svi čvrsto utemeljeni na konkretnim nalazima i situacijama na terenu. A kao sasvim izuzetnu vrijednost ističem i vrlo ažurno objavljivanje rezultata istraživanja - Pepelane su istraživane 1985. g., a Zadubravlje 1989. i 1990. g. - nešto što je u našim relacijama još uvijek nažalost rijetkost.

